

Seminar: Leren van 70 jaar integriteitskwesities

Fraude, corruptie en omkoping zijn van alle tijden. Wat kenmerkt integriteitskwesities en welke lessen kunnen we leren van spraakmakende zaken van de afgelopen zeventig jaar? Dr. Toon Kerkhoff (Universiteit Leiden) en dr. Patrick Overeem (Vrije Universiteit Amsterdam) onderzochten dat. De uitkomsten presenteerden zij op 28 november jl. bij het CAOP in Den Haag.

Er was veel belangstelling bij het CAOP voor het seminar 'In Opspraak: Leren van 70 jaar Integriteitskwesities in Nederland'. Kerkhoff en Overeem bestudeerden hiervoor verschillende casussen vanaf de Tweede Wereldoorlog, waarbij de integriteit van bestuurders of ambtenaren ter discussie stond. Dit historische onderzoek is een initiatief van het Centre for Public Values & Ethics van de Universiteit Leiden. In samenwerking met de Ien Dales Leerstoel en de Albeda Leerstoel van het CAOP wordt vervolgens voortdurend gewerkt aan een vertaling naar en presentatie voor de praktijk van het openbaar bestuur. Opvallend is in ieder geval dat de perceptie van integriteit constant verandert, omdat ook onze normen veranderen. Volgens Kerkhoff en Overeem is integriteit "een bewegend doel". De vraag is hoe schieten we daarop?

Schijn van belangenverstrengeling

Kerkhoff neemt als voorbeeld een geruchtmakende affaire rondom Kamerlid Mark Verheijen. Die kwam in 2015 in opspraak vanwege wat gezien werd als excessief declaratiegedrag. Bijkomend probleem waren zijn banden met de Roermondse oud-wethouder Jos van Rey en de Limburgse projectontwikkelaar Piet van Pol. Naast de schijn van belangenverstrengeling leidde vooral een peperduur diner met een fles wijn van 127 euro tot grote publieke verontwaardiging. Dat was geen goed gedrag voor een bestuurder, en zeker niet in tijden van crisis. Was er nu sprake van gebrekkige integriteit? De meningen daarover liepen en lopen uiteen. Verheijen zag in eerste instantie geen probleem (later wel). Anderen bestempelden zijn gedrag als corrupt. Deze zaak maakte in elk geval de nodige tongen los en is een voorbeeld van een moderne integriteitskwesitie waarin ter plekke wordt bepaald wat wel en niet door de beugel kan.

Regels versus opvattingen

De definitie van integriteit is handelen in overeenstemming met geldende morele waarden, normen en spelregels. "De kwestie is eenvoudig bij slechts één schending met een passende norm", vertelt Overeem. "Bij bijvoorbeeld omkoping, corruptie, fraude of diefstal is snel duidelijk dat iemand de regels heeft overtreden en volgt een sanctie. Bij dubieuze giften, misbruik van bevoegdheden of wangedrag in privé-tijd, is het lastiger om vast te stellen of iemand 'fout' zat. Juist deze grijze schendingen, waarvoor geen duidelijke norm is, zijn interessante casussen voor ons onderzoek. Over deze schendingen is veel onenigheid en discussie. Neem het lekken van informatie. Dient een bestuurder daarmee het publieke belang of schaadt hij of zij juist het vertrouwen van de bevolking? Zo trad voormalig burgemeester van Urk, Dick Schutte, af als burgemeester, nadat hij vertrouwelijke informatie had gelekt over aanstaande invallen van justitie bij vissers en de visafslag in het kader van onderzoek naar het omzeilen van visquota. In Urk zelf was hij een held. Kortom, de geldende publieke moraal verschilt per tijd en plaats. Officiële regels kunnen soms behoorlijk verschillen van de opvattingen in de maatschappij. De context is bepalend voor wat we van bepaald gedrag vinden. Wat we nu gedogen daar spreken we wellicht over tien jaar schande van of andersom."

Verschillen van mening

De onderzoekers keken bij de historische gevallen enkel naar zaken met de nodige publiciteit en meningsverschillen. "Je hebt de mening van juridische autoriteiten, van betrokken professionals, maar ook van bloggers en de samenleving", aldus Kerkhoff. Begaf het bestuur van de provincie Noord-

Holland zich op glad ijs door te beleggen in een IJslandse bank? Is het integer als ambtenaren een flink bedrag aan fooien innen? Spreek je dan van goed of slecht bestuur? Uit het onderzoek blijkt dat deze zaken niet eenvoudig liggen. Overeem: "Onze perceptie verandert constant en het beleid rond integriteit loopt per definitie achter op de normen in de maatschappij. We geven in ons onderzoek geen advies of moreel oordeel over integriteit. Wel schetsen we een beeld van de veranderende voedingsbodem van integer handelen. Ook geven we concrete handvatten om in het heden integriteitskwesaties te voorkomen en aan te pakken."

Voorzichtig en vertrouwelijk handelen

"Zo is het verstandig als bestuurders niet alleen naar de geldende regels kijken, maar ook rekeninghouden met de heersende gevoelens in de maatschappij", geeft Overeem aan. "Momenteel is er bijvoorbeeld veel ophef over declaraties en hoge bonussen. Zelfs als bestuurders zich aan de regels houden, kan er veel discussie ontstaan. Reageer ook met prudentie; met zorgvuldigheid. In de metoo-discussie zijn mensen al aan de schandpaal genageld, voordat ze zijn veroordeeld. Bestuurders moeten daarom voorzichtig en vertrouwelijk handelen. Tegenwoordig wordt het publieke debat al op Twitter gevoerd voordat de feiten bekend zijn. Dat beeld poets je niet weg en iemand is levenslang veroordeeld. Snel nieuwe normen stellen is ook niet de oplossing, want dan creëer je weer nieuwe integriteitsschendingen. De vraag is of je als bestuurder voldoende mandaat hebt om een norm te handhaven. Soms is het verstandiger om het stellen van normen aan het publieke debat over te laten."

Levendig debat

De deelnemers gingen uiteindelijk in vier groepen uiteen om met elkaar te debatteren over vier integriteitskwesaties. Te weten de aftredende burgemeester van Urk, Dick Schutte, voor het lekken van informatie. Wat hem in Urk juist een erepenning opleverde. Het lobbywerk dat VVD-fractie leider Frits Bolkenstein verrichtte als commissaris van een farmaceutisch bedrijf. Deze dubbele moraal was aanleiding in de Tweede Kamer voor een debat over nevenfuncties. In 2010 had Gerd Leers, burgemeester van Maastricht, alle schijn tegen toen er ophef ontstond rond zijn aanschaf van een vakantievilla in Bulgarije. En een zaak die voor veel beroering zorgde was die van voormalig PvdA-politicus Rob Oudkerk. Hij kwam ten val vanwege zijn betrokkenheid bij prostitutie en drugsgebruik. De deelnemers bespraken of er bij al deze kwesaties sprake was van integriteitsschending of niet. Ook vergeleken ze de casus met de huidige situatie. Oordelen we nu anders dan toen? Er ontstonden levendige debatten over integriteitsschendingen van lang geleden, die - in een andere context - nog steeds aan de orde van de dag zijn.

Meer informatie

Kunt u vinden op de website van [Stichting van de Leerstoelen](#).